

групових соціально-психологічних процесів і явищ, які характеризують весь цикл життєдіяльності групи та його етапи – утворення, функціонування, розвитку, стагнацію, регрес, розпад) [1, с. 5-6]. Отже, консолідація – це один з найважливіших процесів групової динаміки, який зумовлює ступінь упорядкованості, узгодженості й стійкості внутрішньо-спільнотних взаємозв'язків, що забезпечують стабільність та спадкоємність (наступність) життєдіяльності певно спільноти чи суспільства. «Згуртована національна спільнота є результатом діяльності держави та політичної й культурницької еліти, спрямованої на консолідацію різноетнічного населення країни, змістом цієї діяльності є інтеграція представників усіх етнічних і національних меншин в єдину державно-політичну спільноту (яка гармонійно поєднується з розвинутим громадянським суспільством) та формування у всіх верств населення усвідомлення єдності країни та спільнотності інтересів її громадян» [1].

Враховуючи ці положення, можна стверджувати, що саме громадянська ідентичність мусить стати базовим підґрунтям для консолідації громадян України. Адже громадянська ідентичність консолідує людей не тільки на основі спільних прав і обов'язків, але й на основі спільних інтересів суспільства, політичної нації і держави, на основі консолідуючих цінностей, на основі спільної співпричетності й відповідальності за майбутнє своєї країни.

Сьогодні громадянська ідентичність, на жаль, не є домінуючою в системі ідентифікації громадян України, хоча вона й займає одне з ключових місць в ідентифікаційній матриці українців, відображаючи певну ефективність організації процесів політичної соціалізації. Можливість впливу різних соціальних та політичних інститутів і організацій на формування громадянської ідентичності залежить не тільки від ефективності їхньої діяльності, а й від рівня їх сприйняття громадянами, адже організації та інститути, які мають низький рівень довіри, мають або незначний, або деструктивний вплив на формування громадянської ідентичності.

Відсутність чіткої державної політики щодо формування громадянської ідентичності, низький рівень довіри громадян України до основних інститутів влади, однобічність і хаотичність соціалізуючих впливів знижують рівень громадянської активності та співпричетності до державних і суспільних проблем, загострюючи суспільні настрої і породжуючи конфлікти. Представники української національної еліти ще не запропонували і не поширили через основні інститути політичної соціалізації ефективну програму формування громадянської ідентичності українців. Крім того, сучасна система національного виховання недостатньо стимулює молодь до усвідомлення себе громадянами України, до усвідомлення своєї причетності й відповідальності за майбутнє своєї країни. Активізація формування громадянської ідентичності (яка виконує сьогодні не тільки важливі націєтворні й світоглядні функції, але й має величезний консолідаційний потенціал) повинна базуватися на діяльній засадах, а також на самореалізації людей як справжніх громадян України.

1. Воропаєва Т. Консолідація українства як відповідь на виклик часу в умовах гібридної війни / Т. Воропаєва // Дні науки філософського факультету – 2016. Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», Київ, 20-21 квітня 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – Ч. 8. – 151 с. – С. 5 – 7.

2. Гражданские, этнические и религиозные идентичности в современной России / Под ред. В. С. Магун. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 2006. – С. 30-57.

3. Зангиева З. Н. Проблемы формирования гражданской идентичности молодежи / З. Н. Зангиева // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 4.; URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=14459> (дата звернення: 20.11.2016).

УДК 316.61-057.56(477.87) «20»

Оксана Кичак

Ностальгічні настрої у середовищі трудових мігрантів Закарпаття на початку XXI ст.

Стаття присвячена проблемі ностальгічних настроїв у заробітчанському середовищі. Автор намагається дати відповідь на питання про суть і характер змін, які відбуваються у людській самосвідомості у світлі сучасних міграційних процесів. При цьому особливий наголос робиться на тому, що заробітчанську тугу не можна подолати, бо не можна порівнювати Україну (рідну домівку) з іншою державою. І хай у результаті трудової міграції приходить спокій фінансовий та душа у людей не спокійна. Бо тут мова йде не скільки про державу, скільки про певний уклад життя, уявлення, естетику. Водночас наголос робиться на тому, що прояви ностальгії допомагають закарпатцям за кордоном зберегти свою ідентичність.

Ключові слова: ностальгія, туга за рідним домом, трудові мігранти, Закарпаття, початок XXI ст.

Oksana Kychak

Homesickness Dispositions among Labor Migrants of Transcarpathian Region at the Beginning of the XXI Century

The article is dedicated to the problem of homesickness dispositions among migrant workers. The author of the article makes an attempt to answer the question of essence and character of changes, which take place in human consciousness due to modern migration processes. In addition, special emphasis is made on the fact that, migrant workers anguish is difficult to overcome,

as far as Ukraine (native land) is incomparable with another country. Despite the fact that, labor migration brings financial balance, though labor migrants souls remain unbalanced. The reason for that is not only a state, but a specific lifestyle, beliefs, aesthetics. At the same time, special attention is paid to the fact that, the displays of homesickness help migrant workers to preserve their identity abroad.

Key words: Homesickness, Anguish for Native Land, Labor Migrant, Transcarpathia, Beginning of the XXI century.

Масова трудова міграція українців сьогодення дала новий імпульс ностальгічним настроям у середовищі самих заробітчан і, як наслідок, підвищила інтерес до т. зв. «мігрантської туги» за рідним краєм, як масового феномену серед жителів Закарпаття початку XXI ст. Оскільки наукова розвідка є частиною цілого процесу, який сам по собі надзвичайно актуальний, нам було важливо не перетворити її на чергову сентиментальну сагу про важку долю, гіркі сльози і безперервну тугу за Батьківщиною на чужині, бо саме такий канон зазвичай панує при розкритті цієї теми. Йдеться про людей, що як за кордоном, так і вдома (особливо після тривалої трудової міграції), перебувають на маргінесі життя. При цьому їх єднає одне: вони працюють поза межами своєї Батьківщини, але їхнє коріння – в Україні. Вони живуть між двома світами, кожний з яких схиляє їх до того, щоб зробити остаточний вибір – вибір, який для них завжди буде протиприродним.

Значимість концепту «ностальгія» визначається тим, що він може стати ефективним пояснювальним ресурсом для розуміння трансформацій масової свідомості і персональних ідентичностей у перехідний період [1, с. 6]. Цей період характеризується масштабними ціннісними, інституційними, економічними та соціокультурними розривами, що відобразилися на біографіях більшості жителів. І саме таким періодом, наповненим трансформаціями, для Закарпаття є початок XXI ст. По суті, заробітчанство, історичні блукання закарпатців по націях та імперіях, як наслідок – занедбаність своєї культури і орієнтація на пересічні цінності – традиційні теми для краю. Однак на сьогодні трудова міграція закарпатців сягнула свого апогею [6]. Відмінність у тому, що в сучасників змінилось ставлення до праці, до свого краю, до духовних традицій («а ми п'ємо надмірно алкоголь», «бідують, горопашні, через кризу», «ці заблукали в Босну, в Прієдор / і їм – чужини, їм – ціла Європа. / Європу вкрали», «всі ґруні спалоротілі, біловсом покрились», «богобоязних ще Господь приємле на головешках спалених церков») [2]. Звідси – *метою розвідки* є спроба аналізу ностальгічних настроїв у середовищі сучасних закарпатських трудових мігрантів.

Жителям карпатської Верховини завжди нелегко жилося і виживалось, але вони цінували свою мову, звичаї, побутові традиції, шанували працю, відчували нероздільну єдність з природою, в несприятливих історичних умовах утверджували свій спосіб життя і самобутню культуру [6]. Натомість на початку XXI ст., внаслідок масового заробітчанства місцевого люду за кордон, у краї спостерігається розрив цілих поколінь із традиційним життєвим укладом. Як наслідок, втрачаючи минуле, потроху забуваючи дідівські традиції, перебуваючи далеко від рідних місць, закарпатці шукають у ностальгії за «старими добрими часами» притулок, що захищає від життєвих стресів за кордоном, долаючи таким чином кризу ідентичності, яка, по суті, вже «на порозі» (хоч і не можна говорити, що станом на сьогодні вона вже масово захопила свідомість місцевих трудових мігрантів). Саме через це

панорами мігрантського життя в низці епізодів, фактів, подій часто сповнені сумовитими, тужливими інтонаціями, обрамлені мотивами туги за рідною землею, родиною: «Не тішмося, мої друзі, / Що ми заробили. / Краще добре подумайте, / Скільки ми згубили. / Хтось не бачить своїх дітей, / Хтось – рідного брата. / Хтось не поклав свічку в руку / Навіть свого тата. / Нема щастя в наших хатах. / Що з нами зробили?! / Діти матір виглядають, / Аж забракло сили. / Сестра сестрі звіряється, / Що туга велика. / Але в гості не приїде, / Бо відстань далека. / Одна дочку не видала, / Сина не вженила. / І не одну на чужині / Сира земля вкрила. / Другий внучка малесенька / «Бабцю» не сказала. / Комусь мати зістарілась – / Помочі не мала. / Іншу люди відправили, / Бо розум згубила. / Все це знаєм, але гроші – / То велика сила!» [4, с. 87; 5, с. 72]. Тобто хай навіть у результаті трудової міграції приходить спокій фінансовий та на душі у людей не спокійно. Саме тому можна сказати, що ностальгічні настрої служать емоційною анестезією в ситуації невизначеності трудового мігранта за кордоном, породженої перебуванням в іноетнічному середовищі.

Беручи до уваги результати етнографічних польових експедицій, які проводяться в Закарпатській області починаючи з 2007 р. і мають на меті якраз вивчення культурно-побутових наслідків трудової міграції закарпатців, можемо говорити про те, що часто за кордоном українці почувають себе чужими. Це логічно, бо йде загальновідоме протиставлення «ми» – «вони», «свій» – «чужий». Логічним є і те, що наші люди, роками працюючи поза межами рідної країни, тужать за нею. І тут мова йде не скільки про державу, скільки про певний уклад життя, уявлення, дух народу. Крім того, дається взнаки непевність сенсу життя закарпатця у повсякденних взаєминах із представниками приймаючого суспільства, що часто може асоціюватися з відчуттям відсутності емоційних зв'язків з іншими людьми. Так, Пітра В. розповів: «Нашим там досить важко. Добре, коли можеш спілкуватися зі своїми, коли працюєш з українцями. Свій свого завжди зрозуміє. Німці – абсолютна протилежність нам. Якщо в колективі ти лише з ними, то хоч вовком вий... На заробітках і так постійно тягне додому, а якщо ще нікому душу вилити... лиш тим і живеш, що думками линеш у рідне Мукачево» [11, с. 26]. А Василюда Г. додає: «Іноді плач душу розриває на частини. Ця ситуація дуже важка. Моя родина залежить від мене, вона мене потребує, а я сумую за своїми знайомими, друзями. І таких, як я, за кордоном безліч» [14, с. 35]. Р. М. Абрамов, посилаючись на дослідження Ф. Девіса, відзначає, що «колективна ностальгія часто є реакцією на ситуацію культурного переходу, коли маси людей стикаються з почуттями самотності і відчуження. Ностальгія стає частиною "колективного пошуку ідентичності", який "дивиться скоріше назад, а не вперед, звертається до традиції, а не сприймає нове, прагне до визначеності, а не до відкриттів чогось нового» [1, с. 13]. «Я будь-що намагаюсь

дотримуватись більшості наших свят за кордоном. Чеські традиції для мене мало знайомі, хоч і працюю там ось уже 6 років, та я їй не цікавлюсь ними» (інтерв'юер – Гуті К.) [11, с. 61].

Минуле видається для людей більш стабільним, ніж сьогодні. Тому образи минулого витягуються для того, щоб впоратися з наслідками культурних змін і втраченої ідентичності. Однак ностальгія далеко не завжди характеризується тільки в зв'язку з позитивними емоційними переживаннями. Нерідко вона розглядалася як почуття втраченого часу з відтінком смутку – гірко-солодкі бажання, які знаходяться на перетині простору і часу [1, с. 11]. «Та я лиш дома час потратив, коли пішов вчитися, а потім ще пробував працювати за 1500 грн. Що сказати, молодий був, наївний... У нас тепер модно у вишиванках ходити, та ось так вам я скажу, мені добре і тут, в Чехії, і можете вважати, що я не патріот, та всі ці прояви культури – то вже зайве, коли нема за що на своїй рідній землі прожити» (інтерв'юер – Скоблей Б., 29 років) [7, с. 39].

Особливістю туги за Батьківщиною у середовищі закарпатських трудових мігрантів є те, що вони емігрували «не по-справжньому», виїжджаючи, більшість знає точно, що там не залишаться, що вдома у них залишаються сім'ї, які на них чекають, або ж у разі міграції цілої родини – що у них тут є впорядковані будинки, в які вони вкладають гроші і в яких планують жити. Таким чином, вони не пережили (-вають) шоку від краху колишнього життя, психологічної травми. Крім того, навіть будучи за кордоном, більшість місцевих закарпатців вказує на те, що підтримують тісні психологічні зв'язки з родичами, друзями і знайомими, які залишилися вдома. Є й такі мігранти, які хоч і їздять на заробітки, але все ж залишають за собою колишнє місце роботи (наприклад, вчителі). Відчуття такого тилу дає їм почуття впевненості, внутрішнього спокою.

Водночас багато закарпатських трудових мігрантів у своїх інтерв'ю навпаки наполягають на тому, що майже не хворіють ностальгією, у них немає відчуття відірваності і виключення з колишнього життя. «Я активно спілкуюся, переписуюся зі своїми рідними і близькими. Благо, що є інтернет. Та й бачу їх майже щодня – скайп-зв'язок рятує від туги. Плюс я часто приїжджаю додому, тому ніякої ностальгії не відчуваю» (інтерв'юер – Бобіта В., 25 років) [12, с. 45]. Натомість у трудових мігрантів старшого віку за кордоном включаються різні форми психологічного захисту, наприклад, регресія, коли людина намагається подумки повернутися туди, де вона відчувала себе спокійно і впевнено. Не випадково мігранти дуже часто розповідають один одному про те, як добре вони живуть «у себе вдома», яка у них дача, квартира, робота, якою повагою вони користуються тощо [15].

Закарпатські заробітчани «зі стажем» (а таких багато), по суті, живуть одночасно у кількох місцях і включені більш як в одне суспільство. Правильний наголос у вивченні мігрантів поставили Бредникова О. та Ткач О., відмітивши, що «Соціальні мережі мігрантів створюють особливі дифузні і часто делокалізовані соціальні простори, у межах яких значно трансформуються уявлення про те, що таке Дім. Ситуація трансміграції актуалізує наступні питання: чи

“переїжджає” Дім слідом за мігрантом, або ж він “множиться”? Якими смислами і символічними значеннями він наділяється в нових контекстах?» [3]. Відповідь на ці питання привідкриє нам суть і характер змін, які відбуваються у людській самосвідомості у світлі сучасних міграційних процесів, і, водночас, дасть ключ до розуміння ностальгічних настроїв у заробітчаському середовищі.

Трансмігранти нерідко мають справу з опозицією між батьківщиною (homeland), яка «живе» в ностальгічних спогадах, міфі про повернення, прихильності до політичних поглядів тощо, і приймаючою країною (hostland) – простором, що вимагає великих зусиль для інтеграції в нове суспільство, для того, щоб отримати право приналежності / відповідності йому [3]. Однак у повсякденні ці процеси не суперечать один одному. Наприклад, мігранти можуть брати активну участь у культурному житті як у країні походження, так і в країні працевлаштування: «Зростала україночку, українськість у мене в крові (ментально це дуже відчувається), а живу і працюю ось уже 16 років в Італії. Коли приїжджаю додому, кажуть, що набралася вже їхнього, та й сама за собою помічаю, що італійські манери є. “Ріжу око” і тут, і там, і водночас мені добре, бо і своє українське люблю, бо це ще дідівське, та й італійська культура стає для мене звичною...» (інтерв'юер – Тимар М.) [10, с. 31]. Тобто у наративах про початкове місце проживання через порівняння «вчора» і «сьогодні» відбувається дистанціювання, розрив із відправляючим співтовариством, і встановлюється більш тісний зв'язок зі приймаючою спільнотою. Та як би важко не було за кордоном, повернення додому переживається нашими інформантами в першу чергу як програш. «Варіант повернення додому назавжди поки що не розглядаю. Хоча, безумовно, душа болить... В Україні залишилася велика частина нашого життя: могили батьків, майно, родичі», – із сумом відзначає Гаврилишин І. Зізнається, що, передусім, зараз сприймає закарпатську Дубрівку ностальгічно: «У мене спогади про школу, дуже її люблю. І зараз болісно згадувати, як вперше виїхали в Чехію з жінкою та дітьми, а батьків і усе г'аздівство лишили тут», – розповідає заробітчанин. «Емоційний момент ще є щодо рідного села: там поховані мої батьки... Ніби і виїхали вже майже 20 років тому, є розуміння, що повернення на Закарпаття ще не стоїть у найближчій перспективі. Але залишилася ностальгія. Вона час від часу має якісь рецидиви» [12, с. 50]. А Понзель В., хоч і працює на новобудовах у Росії, у своєму інтерв'ю взагалі відзначає: «Не дай Біг, щоб границю перекрили. Це найжахливіше для таких, як я. Бо доки працюємо по наймах за кордоном, доти ми й дома люди, не жебраємо. А якщо заробітки пропадуть, то куди нам діватись. Роблю і робитиму доки зможу. Сум за домом є, та на це не зважається. Головне – є шанс заробити» [13, с. 28]. У той же час, за словами Кичак П., «приїхати додому раз на 1-2 роки цілком вистачає, щоб втамувати “тугу за рідними краями”. Тепер при інтернеті і скайпі можна щодня спілкуватись, а горілку пити я і тут можу. Крім того, мої дружина з донькою на літо і так приїздять до мене в Іспанію... Та й за майже 16 років, що я ходжу по світу, вже звиклося до всього, вже все притупилося: вроді і

тягне додому, і нема чого їхати. Моє життя вже в Іспанії, тут хіба що можливо якісь спогади, сюди повернувшись доживати віку» [7, с. 44].

Вся справа в тому, що нам десятиліттями вбивали в голову, що всюди добре, тільки не вдома, все краще та якісніше – тільки не наше. А це створює загальну пригніченість у суспільстві, відбивається негативно на характері у людей через такий собі комплекс меншовартості. І всі хочуть спробувати того мігрантського щастя. І переважна більшість закарпатців задоволені. І хоч вони на чужині ніби тужать за батьківщиною і рідними, але опинившись тут, їх починають дратувати наше буття, наша необлаштованість. І вони знову все залишають і прямують назад. «Я тут з тобою марную час, а мені за годину в Італії знаєш скільки платять? Порахуй, що я вже втратила за ті дні, відколи дома байдику!» [9, с. 140]. Тобто хоча стюартку поклик батьківщини у вигляді цих спогадів підхоплює трудових мігрантів і несе до берегів юності, але потім він слабшає, часом тягнучи їх по дну реальності. Заземлена на земляків туга за рідними краями гасне і вже хочеться «додому в Іспанію / Італію / Чехію» [8, с. 72]. Однак виїхавши, закарпатці знову з часом помічають: на батьківщину все одно тягне, не дивлячись ні на складні економічну і політичну ситуації, ні на війну, ні на таку звичну для всіх корупцію, ті самі, що були до міграції. Це мабуть і є духом народу. Єдине, що закарпатці при поверненні знаходять незмінним, – це батьківська любов і справжня дружба, іншими словами, кровну та духовну спорідненість, заради яких, навіть добре облаштувавшись за кордоном, кидають усе і вертаються у своє Закарпаття. Але парадокс в тому, що часто ті ж самі батьки та друзі чітко і ясно самі кажуть заробітчанами: «Влаштувався там абияк і сиди. Тут зараз глухо». І знову наголошуємо на цьому «зараз/тепер». Це важливо, тому що мова йде про відчуття, що трудові мігранти не навки втрачають батьківщину і близьких, що вони не відмовилися від України безповоротно, що сюди завжди можна повернутися. «У будь-який момент ... але не зараз» [9, с. 143]. А раз немає втрати, то не може бути і ностальгії, хворобливого стану пригніченості, депресії, при якому не гріх звернутися до психотерапевта; а є сила поклику батьківщини.

Таким чином, заробітчанство як явище, хоча й існує на Закарпатті не один рік, аж ніяк не відійшло в минуле, навпаки, це – така ж буденна та невід’ємна частина життя мешканців області початку XXI ст. Це не добре і не погано, це – норма життя, відповідь на тутешні обставини. Для трудової міграції потрібні не тільки мужність і відвага, а й сили, щоб пристосуватися до нового життя, розпорядків і ментальності нової країни. Потрібна мужність, щоб відірватися від рідної землі і виїхати туди, де нас ніхто не чекає. І туга за домом і близькими людьми, особливо за дітьми, – звичне явище у заробітчанському середовищі. Прояви ностальгії допомагають закарпатцям за кордоном зберігати свою ідентичність, любов до свого, рідного і близького.

1. *Абрамов Р.Н.* Время и пространство ностальгии / Социологический журнал [Электронный ресурс]. – 2012. – № 4. – Режим доступа:

<http://jour.isras.ru/index.php/socjour/article/view/15> [Последнее посещение: 07.05.2016].

2. *Бедзір Н.* «Марамороський розлом» Петра Мідянки: Карпатський поетичний код – на перехресті мов і культур / Закарпаття_онлайн [Електронний ресурс]. – 01.01.2012. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/News/91380-Maramoroskyi-rozlom-Petra-Midianky-Karpatskyi-poetychnyi-kod-na-perekhrestii-mov-i-kultur> [Останнє відвідування: 02.09.2016].

3. *Бредникова О., Ткач О.* Дом для Номады / Laboratorium [Электронный ресурс]. – № 3 (2010). – Режим доступу: <http://www.soclabo.org/index.php/laboratorium/article/view/219/506> [Последнее посещение: 29.07.2016].

4. *Гінда О.* Коломийкова стереотипія в поезіях українських трудових мігрантів в Італії / Studia methodologica [Электронный ресурс]. – 2013. – Вип. 35. – Режим доступу: https://dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/.../1/Hinda_Olena%20.pdf [Останнє відвідування: 26.09.2016].

5. *Гладуняк М.* Не тішмося!.. Печеніжин–Реджо–Емілія / До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2006. – № 3-4(48-49).

6. *Кичак О.Ю.* Трудова міграція українців Закарпаття на початку XXI століття та її культурно-побутові наслідки: монографія. – Ужгород, 2012.

7. Матеріали польових досліджень автора, зібрані в с. Домашин Великоберезнянського району (серпень 2012 р.) // Архів кабінету етнології кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2012 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю). – 78 с.

8. Матеріали польових досліджень автора, зібрані в селах Закарпатської області (2007-2016 рр.). – Зошит № 7 (загальні дані). – 219 с.

9. Матеріали польових досліджень автора, зібрані в селах Закарпатської області (2007-2013 рр.). – Зошит № 8 (особисті спостереження). – 279 с.

10. Матеріали польових досліджень Вайдиш Надії, зібрані під час етнографічної практики у с. Негровець Міжгірського району (літо 2009 р.) // Архів кабінету етнології кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2009 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю трудових мігрантів) – 84 с.

11. Матеріали польових досліджень Гуті Консуелли, зібрані під час етнографічної практики в м. Мукачево Мукачівського району (літо 2016 р.) // Архів кабінету етнології кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2016 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю трудових мігрантів та їх рідних). – 149 с.

12. Матеріали польових досліджень Демчик Михайла, зібрані під час етнографічної практики в с. Дубрівка Іршавського району (літо 2016 р.) // Архів кабінету етнології кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2016 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю трудових мігрантів). – 73 с.

13. Матеріали польових досліджень Маркович Олени, зібрані під час етнографічної практики в смт Воловець Воловецького району (літо 2015 р.) // Архів кабінету етнології кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2015 р. – Зошит № 3 (інтерв'ю трудових мігрантів та їх рідних). – 49 с.

14. Матеріали польових досліджень Попович

Кароліни, зібрані під час етнографічної практики в с. Криве Тячівського району (літо 2010 р.) // Архів кабінету етнології кафедри історії Стародавнього світу та Середніх віків історичного ф-ту УжНУ за 2009 р. – Зошит № 1 (інтерв'ю трудових мігрантів). – 107 с.

15. Хрусталева Н. Адаптація виходцев із бывшего СССР. Взгляд психолога. Психологический анализ представителей четвертой волны / Русский Архипелаг [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.archipelag.ru/ru_mir/volni/4volna/adaptation/ [Последнее посещение: 02.08.2016].

УДК (340.133:141.82)+325.3:94(477)

Катерина Кобченко

Декомунізація в Україні: постколоніальний контекст

У статті зроблено огляд змісту та характеру процесів декомунізації, які нині мають місце в Україні, а також передісторії де-радянзації періоду Незалежності загалом. Окреслено основні форми, яких набув процес декомунізації, його складності та причини неоднозначних оцінок науковцями та громадськістю. Показано роль історичної політики, зокрема, декомунізаційних практик, у ідейному протистоянні інформаційної війни.

Ключові слова: декомунізація, «ленінопад», ментальна картографія, перейменування, комеморація.

Kateryna Kobchenko

De-communization in Ukraine: Postcolonial Context

In the article the overview of content and character of the processes of de-communization taking place in today's Ukraine as well of its prehistory in independent Ukraine is done. The main forms taken by the de-communization, its difficulties and the reasons of its different estimation by scientists and community are described. The role of historical policy and in particularly de-communization practices in ideological confrontation of information's war is shown.

Keywords: De-communization, "Lenin's downfall" Mental mapping, renaming, commemoration.

Процеси декомунізації, які нині відбуваються в Україні, набули форм державної політики навесні 2015 року¹. У попередній період з моменту проголошення Україною незалежності мала місце поступова культурна дерадянська Україна, проте вона була хвилеподібною та мала суперечливий характер: формування національного історичного нарративу поєднувалося із збереженням та адаптацією української радянської традиції історичної пам'яті, остання стосувалася значною мірою, подій Другої світової війни.

Після прийняття декомунізаційних законів політика зміни історичного нарративу та формування культурної пам'яті набула офіційного та цілеспрямованого характеру. Цей процес мав об'єктивне підґрунтя, його каталізатором стали події Євромайдану, але навіть більшою мірою – російська агресія проти України – анексія Криму та війна на Донбасі, адже «прийняття декомунізаційних законів породжене війною – не тільки збройною, а й пропагандистською» [9].

Особливістю та водночас складністю процесів трансформації у сфері історичного знання та колективної пам'яті є те, що вони відбуваються в умовах військово-політичного та ідейного конфлікту, будучи по суті частиною інформаційної війни, в якій Україна протистоїть політичним проектам Росії. Оскільки ці проекти мають на меті повернення України в сферу політичного та ідейного впливу Росії й являють собою гібридні форми російської

імперської та радянської політичних моделей під дахом релігійної концепції «руського мира», декомунізація в Україні стає важливою частиною цього протистояння. По суті, вона має на меті остаточний розрив ідейного зв'язку з радянським минулим, у т.ч. у його символічних формах – у топоніміці та місцях пам'яті, та вихід з-під його впливу. Вивільнення України із пострадянського простору та вироблення власного бачення минулого є, таким чином, як важливим елементом ментальної картографії, так і формою інформаційної та ідеологічної війни. Це подвійне завдання надає названим процесам особливого значення й дозволяє говорити про декомунізацію як водночас про форму деколонізації історичної – а відтак і політичної – свідомості українців. Зовнішні військово-політичні умови, на тлі яких відбувається декомунізація, надають цьому процесу певних особливостей і водночас викликають певні труднощі, наслідком яких є у т.ч. критика названих процесів. Однією з головних особливостей декомунізації є відносно короткі терміни, під час яких вона здійснюється, принаймні у її «зовнішніх» формах – тож необхідно враховувати різницю між зміною назви та мислення.

Нині офіційна політика декомунізації спрямована на вироблення національного історичного нарративу шляхом насамперед відмови від негативної спадщини радянського минулого: спогадів про злочини цього режиму в топоніміці та інших місцях пам'яті, насамперед – у пам'ятниках. Водночас має місце творення нової консолідованої картини минулого, яка б включала власний пантеон національних героїв. В основі національної політики пам'яті лежить процес українського державотворення та боротьби за незалежність, а серед кроків, зроблених у цьому напрямку – намагання поєднати різні явища, які донедавна виглядали конфронтаційними: насамперед йдеться про події ХХ ст., такі як історія боротьби УПА та Червоної Армії.

¹ Під «декомунізаційними» розуміються 4 закони, які були прийняті в квітні-травні 2015 р. та набули чинності 21 травня 2015. Вони присвячені вшануванню пам'яті борців за незалежність України у ХХ ст. та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, забезпеченню доступу до архівів. Важливою підставою для проведення декомунізації є «Закон про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317-VIII).